

SLAVIC LANGUAGESDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-110-7-1>**СПЕЦИФІКА ОНОВЛЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ****Вікторіна О. М.**

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти
комунального закладу
Комунальний заклад «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»
м. Кропивницький, Україна*

З усіх систем мови саме лексична оновлюється найактивніше. Ці процеси свідчать про те, що вона є живою, динамічною, відкритою. Дослідник неологізмів О. Стишов зазначає: «лексична система української мови початку ХХІ століття й надалі розвивається переважно в руслі тенденцій, чинників і процесів, які було започатковано в кінці минулого століття» [7, с. 407].

Дослідженню мовних інновацій, виникненню неологізмів присвячено праці Н. Клименко, М. Навальної, А. Нелюби, О. Стишова, Г. Хмари та ін. [2; 3; 4; 6; 7]. Застарілі слова також були об'єктом дослідження [1].

У розвідці пропонуємо простежити, які лексико-семантичні групи (ЛСГ) найактивніше оновлюються в сучасній українській мові.

У роботі дотримуємося такого тлумачення термінів. *Застарілі слова* «слова, а також їхні окремі значення, що на даному етапі розвитку мови вийшли із загального вжитку» [8, с. 195]. Не виокремлюємо в матеріалі, який аналізуємо, архаїзми й історизми. По-перше, це не є метою розвідки; по-друге, є обмеження обсягу роботи. У деяких випадках проблемно визначити, чи відноситься лексична одиниця до застарілої лексики. Стверджуючи, що слово є застарілим, ми орієнтувалися на два критерії: 1) наявність маркування *заст.* у лексикографічній праці «Словник української мови» (СУМ) [5]; 2) відсутність у сучасній мові суб'єкта, об'єкта, предмета, поняття, яке позначають лексеми, або номінація їх іншими словами. Матеріал для аналізу цієї категорії слів вибирали із СУМа.

Під *неологізмами* розуміємо «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку» [8, с. 408]. Зараховуючи слово до неологізмів, орієнтувалися на відсутність його в СУМі. Матеріал для аналізу цієї групи слів вибирали з мас-медіа, усного мовлення сучасних українців різної вікової категорії.

У результаті проведеного дослідження вдалося виокремити такі ЛСГ: «Назви на позначення професій і роду занять особи», «Назви на позначення особи за певною діяльністю, поведінкою», «Назви одягу», «Назви взуття», «Назви прикрас», «Назви приміщень».

Серед аналізованих ЛСГ найчисельнішою є «Назви на позначення професій і роду занять особи». Виявлено такі застарілі слова: *гамарник* «той, хто працює в гамарні» [5, II, с. 24], *гаптяр* «той, хто гаптує» [5, II, с. 28], *гаптярка* «жін. до гаптяр» [5, II, с. 28]; *гаптувальниця* «гаптарка» [5, II, с. 28]; *гáрбáр* «кушнір» [5, II, с. 29] *генерáл-анше́ф* «генерал армії» [5, II, с. 49]; *генерáл-губернáтор* «начальник однієї або кількох губерній у дореволюційній Росії, що користувався усією повнотою військової і цивільної влади» [5, II, с. 49]; *голосі́льниця* «жінка, яка голосить, причитає над покійником» [5, II, с. 116]; *голя́р* «перукар» [5, II, с. 120]; *городові́й, городові́к* «у царській Росії – нижній чин міської поліції» [5, II, с. 136]; *гуме́нний* «прикажчик, що організовував роботу на току поміщика» [5, II, с. 193]; *гурáльник* «робітник на гуральні» [5, II, с. 195]; *гу́тник* «майстер, який виготовляв скляні вироби» [5, XI, с. 677]; *дворе́цький* «старший лакей у панському дворі» [5, II, с. 224]; *дóвбиш* «литаврист» [5, II, с. 330]; *доі́жджа́чий* «старший псар, який навчає собак і розпоряджається ними на полюванні» [5, II, с. 350]; *драба́нт* 1. «охоронець можновладної особи або солдат, що охороняє командуючого»; 2. «офіцерський денщик у козацьких військах» [5, II, с. 403]. Ця ЛСГ досить активно поповнюється неологізмами: *ба́єр, блогер, веб-дизáйнер, ді-дже́й, копіра́йтер, рекру́тер, SEO-оптиміза́тор, топмéнеджер, хедха́нтер, шопте́р, шоуме́н* та ін.

Досить значною є ЛСГ «Назви на позначення особи за певною діяльністю, поведінкою»: *годóванець* «дитина, взята на утримання; вихованець» [5, II, с. 104]; *голі́борода* «жартівлива назва дорослого учня, який уже голить бороду» [5, II, с. 106]; *голіш* «про вбогу людину» [5, II, с. 107]; *голя́к* «убога людина, злидар» [5, II, с. 120]; *гризе́тка* «молода жінка легковажної поведінки; у французьких романах, комедіях – коханка студента, художника і т. ін.» [5, II, с. 166]; *добі́чник* «розбійник, грабіжник» [5, II, с. 319]; *домонта́р* «домосід» [5, II, с. 365]; *домоправі́тель* «той, хто управляє чийм-небудь домом, веде господарство» [5, II, с. 366]; *домоча́дці* «члени родини або ті, що

постійно живуть у чий-небудь родині на правах її членів» [5, II, с. 366]; *дуелянт* «учасник дуелі» [5, II, с. 432]. Ця ЛСГ активно поповнюється неологізмами: *бойфренд*, *геймер*, *дауншїфтер*, *мажор*, *тьютер*, *фасилїтатор*, *хакер* та ін.

До ЛСГ «Назви одягу» відносимо такі застарілі лексеми: *зуня* «верхня одежа з домотканого грубого, перев. нефарбованого сукна» [5, II, с. 194]; *дєрга*, *дєжєрга* «верхній жіночий одяг у вигляді плахти темного кольору» [5, II, с. 245]; *жупан* «старовинний верхній чоловічий одяг, оздоблений хутром та позументом, що був поширений серед заможного козацтва та польської шляхти» [5, II, с. 547]; *очїнок* «старовинний головний убїр замїжньої жїнки у формї шапочки, часто з поздовжнім розрїзом ззаду, який зашнуровують, стягуючи сховане під ним волосся» [5, V, с. 833]; *сїрїак* «старовинний верхній довгополий одяг із грубого сукна» [5, II, с. 232]; *їопка* 1. «верхній жіночий одяг у вигляді довгої корсетки [перев. з рукавами]»; 2. «чоловічий короткополий каптан з домашнього тонкого сукна, пошитий у талїю, із складками і стоячим комїром» [5, XI, с. 614]. Ця ЛСГ активно поповнюється неологізмами: *бїкїні*, *борцївка*, *гольф*, *лосїни*, *стрїнгї*, *топ*, *хїдї* та ін.

У ЛСГ «Назви взуття» виявлено незначну кїлькїсть застарїлих лексичних одиниць: *постїли* «м'яке селянське взуття з цїлого шматка шкїри без пришивної пїдошви, яке звичайно носили з онучами, прив'язуючи до нїг мотузками [волоками]» [5, VII, с. 377]; *сап'янци* «чоботи або черевики, пошитї із сап'яну» [5, IX, с. 57]. Натомїть поповнюється ця ЛСГ досить активно: *бєрци*, *брїги*, *дєзертїри*, *дєрбї*, *єспадрїльї*, *лабутєни*, *лїфєри*, *мїнкї*, *їксфордї*, *слїпєри*, *снїкерсї*, *їггї*, *чєлсї* та ін.

У СУМї виявили 5 застарїлих лексем із ЛСГ «Назви прикрас»: *грївна* «металева прикраса у вигляді обруча, яку носили на шїї» [5, II, с. 166]; *дукїт* «жїноча прикраса у вигляді монети» [5, II, с. 433]; *зїтичка* «квітка, якою прикрашають дївчата своє волосся» [5, III, с. 350]; *лїчмїн* «металева прикраса, яку жїнки носили на шїї» [5, VII, с. 502]; *нарїччя* «браслет» [5, V, с. 179]. Ця група не поповнюється активно й неологізмами; зокрема, зафіксовано такі: *пїрсїнг*, *гєрдїн*, *гєрдїна*.

ЛСГ «Назви примїщєнь» є досить чисельною: *гамазїй* «будївля для зберїгання зерна, муки та їнших предметїв» [5, II, с. 24]; *гамїрня* «металоплавильна майстерня» [5, II, с. 24]; *гарбїрня* «майстерня, завод, де вичиняють шкїри» [5, II, с. 29] *голїрня* «перукарня» [5, II, с. 120]; *гурїльня* «спиртово-горїлчаний завод» [5, II, с. 195]; *зїта* «склоплавильний завод» [5, II, с. 200]; *дївїча* «кїмната для дївок-горничних, покоївок, служниць у панському дворї» [5, II, с. 297]; *зїмок*

«тюремна будівля; тюрма» [5, III, с. 218]; *каб'як* «шинок» [5, IV, с. 63]; *лжніця* «спальня» [5, IV, с. 509]; *ложніця* «спальня» [5, IV, с. 541]. Активно вона поповнюється й новими словами: *генд'єлик*, *гіпер-м'аркет*, *квартира-студія*, *м'аркет*, *мінім'аркет*, *суперм'аркет*, *тату-салон*, *х'оспіс*, *х'остел* та ін.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) лексична система сучасної української мови оновлюється досить активно; 2) у виокремлених групах найпродуктивніше оновлюються ЛСГ «Назви на позначення професій і роду занять особи», «Назви на позначення особи за певною діяльністю, поведінкою», «Назви одягу», «Назви взуття», «Назви приміщень»; 3) менш активно поповнюється ЛСГ «Назви прикрас».

Уважаємо перспективним подальше дослідження й аналіз цих груп лексики.

Література:

1. Зведений словник застарілих та маловживаних слів. *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/zvslovyuk.htm> (дата звернення 1.07.2021).
2. Навальна М.І. Динаміка лексику української періодики початку ХХІ ст. Київ, 2011. 328 с.
3. Нелюба А. Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Харків, 2017. 204 с.
4. Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах: монографія. Г.М. Вокальчук, А.М. Архангельська, О.А. Стишов, Ю.П. Маслова, В.В. Максимчук; відп. ред. Г.М. Вокальчук. Рівне–Оломоуць, 2011. 356 с.
5. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін. К. : Наук. думка, 1970–1980.
6. Стишов О.А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): дис. ... д-ра філол. наук. Київ. 2003. 597 с.
7. Стишов О.А. Основні тенденції розвитку лексичного складу української мови початку ХХІ століття. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. Вип. 1. С. 406–415.
8. Українська мова : Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2004. 824 с.
9. Хмара Г.В. Сучасний стан і перспективи вивчення назв одягу в українській мові. *Вісник Харківського національного університету*. 2003. № 583. С. 60–63.